

'מאי לאו בלוקח מגזלן — לא, בבעל חוב' — ואם תאמר, אם מדובר בבעל-חוב, מדוע לא יגבה השבח ממשועבדים, מה 'תיקון העולם' יש כאן, הלא הלוקח הראשון שממנו גובה הבע"ח, טוען בצדק ללוקח השני: מה הפסדתיך, הרי אילולא הייתי משביח את הקרקע, היה הבע"ח חוזר אליך וגובה את כל שיעור חובו?

יש מי שכתב שאעפ"כ אומרים לו הלקוחות: עבור שבחך אינך יכול לטרוף, כיון שאינו קצוב וקבוע לא ידענו להזהר, ואם משום שבלעדיך היו הבע"ח גובין מאתנו, הלא אינך אלא כפורע חוב של חבירו, ופטורים אנו מלשלם לך על כך (נחלת דוד).

— אם תאמר, הלא אפשר להעמיד ולפרש בשבח שכנגד היציאה, שבא הלוקח ליטול מהגזול כשיעור הוצאותיו במה שהשביח? ויש לומר שאם כן אינו גובה ממשועבדים מן הדין ולא מפני תיקון העולם, שהרי השבח שהשביח בקרקע מלוה על פה היא. ועוד יש לומר שאין צורך לשנות זאת כאן, דין שבין הלוקח לנגזל, שהרי אינו נוטל אלא מדין יורד לתוך שדה חברו ונטעה (חדושי הריטב"א 'החדשים').

'לא בבעל חוב' — ואם תאמר, לאביי שאמר בעל חוב למפרע הוא גובה (פסחים ל), הלא כשגבה הבע"ח הובר שהקרקע היתה שלו למפרע [שם הקדישה או מכרה באותה שעה — מה שעשה עשו] והמכירה לא חלה, ומאי שנא מנגזל? ויש לומר שמכל מקום לא מיחזי כרבית, כי עד שלא טרף היתה זו מכירה, ורק עתה נתחדש דין למפרע. משא"כ בנגזל שמעולם לא היתה זו מכירה, שאין אדם מוכר דבר לא לו.

ובתוס' (טו: ד"ה כגון) משמע שעד לשעת הטירפה חלה המכירה. וצ"ע אם דבריהם גם אליבא דמאן דאמר למפרע הוא גובה.

'ואי בבעל חוב, בעל חוב מי אית ליה פירי...' — פרש רש"י [וכן ר"ח, וכ"כ רמב"ן ורשב"א בדעת הר"ף]. וכן דעת רוב הראשונים. ע' מגיד משנה — מלוה ולוה כא, ב; אגרות משה חו"מ ח"א לה, ג]: פירות גמורין שכבר אין צריכים לקרקע. ומשמע שאם צריכים לקרקע — יש לו לבע"ח אותם פירות. ואין להקשות אם כן מאי קושיא, יעמיד בפירות שצריכים לקרקע — כי אז הרי זה בכלל 'שבח קרקעות' (רמב"ן רשב"א ר"ן ותורא"ש).

הרי"ף פירש בפירות תלושים מהקרקע. ויש מפרשים בדעתו שפירות מחוברים, אפילו אינם צריכים לקרקע כלל — בעל חוב גובה אותם. ואעפ"י דקיימא לן כל העומד ליקצר כקצור דמי, היינו לענין שייחשבו מטלטלין, אך מכל מקום הלוקח לא קנאם (עפ"י ריטב"א. ואין כן דעת רמב"ן ורשב"א).

ויש חולקים לאידך גיסא וסוברים שאפילו פירות הצריכים לקרקע [ויש אומרים אפילו לא הביאו שלישי] אין בע"ח גובה מהם (עפ"י רב האי גאון ור"ת — מובא בריטב"א; רז"ה. וכן נקט הרשב"א לעיקר). ובאר הש"ך (צה סק"ט) שיטתם, משום שאין בעל חוב סומך דעתו עליהם, מפני שביד הלוקח לתולשם.

דף טו

'כגון שיש לו קרקע' — רש"י כתב שכשמגבהו ללוקח קרקע ולא מעות, אין נראה כרבית. והריטב"א פרש, כיון שיש לו לגזלן קרקע ששעבד לאחריות השבח, הרי זה כאילו מכרו לו באותו שבח משעה ראשונה ושוב אין נראה כרבית [דומיא ד'קנו מידו' שהוא מחויב מיד, כפרש"י. וכדקיימא לן (בחור"מ

לח) כל קנין מעשיו הוא. תו"ח]. ואפילו פרעו הגולן במעות, הרי הוא כאילו חוזר ולוקחו מן הלוקח.

(ע"ב) 'שבח המגיע לכתפים' — פירות שהגיעו לשיעור שיתלשו ויינטלו על הכתף (ראשונים, כפרש"י). ורבנו תם פירש: שבח הבא מחמת טורח הכתפים, כלומר שבח הבא מחמת הוצאה והשקעה, להוציא שבח הבא מאליו. לפירוש זה אין הפרש בין פירות העומדים ליתלש או אינם עומדים.

'הכא במאי עסקינן, כגון שעשאו אפותיקי, דאמר ליה לא יהא לך פרעון אלא מזו' — כתבו התוספות, וכן היא דעת הרי"ף והרמב"ן [דלא כמשמעות פרש"י], שבשעשאו אפותיקי נוטל הבעל-חוב את השבח [בקיוויו היציאה] אף על פי שלא מסיק כשיעור ארעא ושבחא. והש"ך (קטו סקכ"ו) תמה מאד על טעם הדבר. ואם משום שהבע"ח גובה קרקע זו למפרע, אם כן גם מן הלוה עצמו יטול השבח אף בדלא מסיק שיעור ארעא, שהרי בא בטענת 'השבחת קרקעי'? ובקהלות יעקב (יז) פרש שאכן כל אפותיקי הרי הוא כמפרש ואומר אם לא אפרע לך — קנה מעכשיו, ואולם זה אינו אלא אם יגבה את הקרקע בתורת שעבוד-נכסים, אבל בגובה מן הלוה עצמו, הלא יכול להגבותו בתורת פרעון, כפרעון מטלטלין שאינם משתעבדים, ואין לו לבע"ח אלא כשיעור חובו. ורק מלקוחות שדין גבייתו מהם מדין שעבוד נכסים, בזה הו"ל כהקנאה למפרע, כיון שבא לכלל גבית שעבודו. (וע"ע בבית ישי קג, הערה ג).

'זגמר ונתן לשום פקדון' — אבל יכול המוכר להשתמש במעות, וחייב באחריותו, ואפילו נאנסו — וכמפקיד מעות אצל שולחני (רשב"א; ר"ן).

'אמר רבא: הלכתא... הכיר בה שאינה שלו ולקחה — מעות יש לו שבח אין לו' — יתכן לפרש טעמו של רבא שפסק 'מעות יש לו', מפני אותה סברא שהקשו לעיל: **האי לארעא במאי קא נחית ופירות היכי אכיל?** אלא ודאי סבור היה שהמכר קיים, שאינו בקי בדין, כמו שפרש"י. וכיון שטעה, לכך יש לו מעות.

[ובזה מובנים פסקי הרמב"ם, שפסק כאן כרבא (וכרב), ואילו לענין מקדש אחותו פסק כשמואל, שהמעות מתנה]. (לחם משנה — זכיה ומתנה ו,כ. ובה אתי שפיר מדוע לא אמר רב 'הלכתא כרב' [ערמב"ן] — כי נימוקיהם שונים).

ואין להקשות לפי אותה סברה, מדוע שבח אין לו, מאי שנא מנמצאת שאינה שלו, שלהלכה יש לו שבח? [בשלמא אם יודע שאין כאן מכר — מובן החילוק, שודאי נראה כאן כרבית, כהלוואה גמורה].

ואפשר ליישב שאף על פי שסבור שהמכר יהא קיים, כיון שהכיר בה שאינה שלו ולקחה, הרי הוא מחזיק ידי עוברי עבירה, כי שמא אילו היתה הקרקע נשאת ביד הגולן, היה סיפק בידו לעשות תשובה וינחם על הרעה והשיב את הגזלה — לכך קנסו אותו חכמים שאין לו שבח. משא"כ כשלא הכיר בה שאינה שלו (שער המלך — שם).

'אחריות טעות-סופר הוא, בין בשטרי הלואה בין בשטרי מקח וממכר' — האחרונים דנו במהות דין 'אחריות', ובארו שאין גדרה התחייבות בעלמא, שמחייב עצמו לשלם לו את הפסדו. שאם אתה אומר כן, צא ופרנס דין 'אחריות טעות סופר' — מה בכך שטעה הסופר ולא כתב, הלא סוף סוף

לא נתחייב, ואטו בשאר קנינים והתחייבויות, אילו נאנס ולא עשה מעשה קנין, הכי נאמר כאילו עשה. אתמהה.

אלא, כתבו, תוקף חיוב האחריות הוא מעצם מעשה המכירה, לא התחייבות חיצונית בעלמא. וכל שטרפו בעלי-חובות את הנכס, אף למאן דאמר 'בעל חוב' — מכאן ולהבא הוא גובה' ואין גבייתו חלה למפרע לבטל את המכירה מלכתחילה, אעפ"כ הואיל ועל ידי גבייתו בטלה המכירה, עכ"פ מכאן ולהבא, הדין נותן שיחזיר לו מעותיו מעיקר דינא, ולא משום חיוב חדש שקיבל על עצמו, וכאילו נמצאת הקרקע גזולה (עפ"י הגר"ז — הלכות שכנים. וע"ע בחדושי הגר"ח — מלוה ולוה י"ח).

ובספר אבי עזרי (גזילה ואבידה י"ז, נקט בהגדרה קרובה, זו לשונו: 'כל חיוב אחריות באם בעל-חוב טרפה, אין האחריות על הדמים שנתן להמוכר, אלא האחריות היא להעמיד את השדה, ותלוי כפי השוויות שהשדה היא בשעת הטירפה, בין אם הוזלה ובין אם הוקרה, כמובא בהה"מ (פכ"ה מהל' מלוה ה"ז. וע' בחדושי הגר"ז שם מש"כ על דברי הה"מ), ומשום דחיובו להעמיד לו שדה לחלוטין. ואם טרפו ממנו השדה נותן דמיה, משום 'מה לי הן מה לי דמיהן'. ומשום כך שייך דין 'אחריות טעות סופר' אפילו אם לא נכתב, משום דכיון דהמכירה חלה, שוב ממילא נתחייב לתת לו שדה לחלוטין' ע"ש באורך.

בטעם הדבר שבכל מקח ישנו חיוב של העמדת המקח — באר בספר בית ישי (קא. ע"ש באריכות כל הענין. ויסודו זה הוזכרו בכמה מקומות בספרו) שאין זה חיוב מיוחד במקח, אלא כלל גדול הוא בכל התורה כולה, שכל חלות שאדם מיחל בחפץ, בהכרח היא כוללת חיוב גבירא של התנהגות המתחייבת מתוך חלות זו. אף כאן בכלל המקח הוא מתחייב להעמיד לו את המקח ולקיימו.

'מאי טעמא? מר זוטרא אמר: ניחא ליה דלא נקרייה גולנא. רב אשי אמר: ניחא ליה דליקו בהמנותיה' — הראשונים פרשו במה וכיצד חל הקנין בין הגזלן ללוקח, והלא מכירתו הראשונה אינה כלום, שהרי באותה שעה מכר לו שדה שאינה שלו, ואם כן כיצד בליקחתו של הגזלן מאת הגזלן, נעשית הקרקע של הלוקח [כי משמע שקנה מיד בליקחת הגזלן מן הבעלים, אף ללא החזקת הלוקח לקנות — כמוש"כ התוס' טז. ד"ה האי?]

יש מפרשים שהגזלן שלקח, לצורכו של לוקח לקח ונעשה כשלוחו לקנות עבורו (הרמב"ן. וע' חזו"א ב"ק כא,יא). ויש מוסיפים שאף הגזלן יודע שהגזלן קונה עבור הלוקח ומתכוין אף הוא להקנותו ללוקח (רשב"א). ויש מפרשים עפ"י המשך הסוגיא, שבאותה הנאה שמעמיד עצמו כנאמן לגבי הקונה ('דליקו בהמנותיה'), גמר ומקנה הגזלן ללוקח (הר"ן. ואילו הרשב"א פירש דברי הגמרא שם רק על גבאה בחובו, אבל בלוקח אין צורך לסברת בהיא הנאה).

[יש להוכיח משיטה זו האחרונה (וכבר מבואר כן מכמה מקומות) שבמקח וממכר, עיקר הקנין נעשה על ידי המוכר ומדעתו, ואילו דעת הקונה אינה נצרכת באופן חיובי, לפעול הקנין, אלא רק שלא יתנגד. שהרי באותה שעה שקנה הגזלן מן הגזלן, הלוקח לא ידע ולא כלום, ולא כיוון לקנות בעד הנאה זו שקיבל הגזלן (חדושי הגר"ט קדושין סי' צה. וע"ע מחנה אפרים — שכירות יג).

אמנם לפי מש"כ התוס' (טז. ד"ה בהיא) אין ראייה מכאן, שלשיטתם מעשה הקנין הראשון הוא הפועל את הקנין, וכאומר לו 'לכשאקחנה'. אך הר"ן שם פרש אחרת, כשיטתו כאן. ועוד, הלא קיימא לן כרבנן שאין אדם מקנה דשלבל"ע, ואעפ"כ קיי"ל כרב כמוש"כ התוס' (בד"ה מה). ועל כרחק שאין זה מצד הקנין הראשון 'לכשאקחנה', אך ע' במהרש"א על תד"ה [בהיא].

גם למאן דאמר 'שעבודא דאורייתא', משמע שהשעבוד חל רק משום שהלווה שיעבד נכסיו, אבל לא שהתורה שיעבדה ממילא [מלבד במלוה הכתובה בתורה]. ומשום שאין אדם משליך מעותיו בחנם, ודאי דעתו לשעבד אף אם לא אמר זאת בפירוש (עפ"י חו"א ב"ק טו, ג).

ב. שטר מכר שאין בו קבלת אחריות של המוכר, אם באו בעלי חובות וטרפו הנכס מן הלוקח — אין לו על המוכר אלא תרעומת בלבד, אבל אין המוכר חייב לפצותו כלום. כן הורה שמואל — שאין אומרים 'אחריות טעות סופר' אלא בשטר חוב, שאין אדם משליך מעותיו בכדי, משא"כ במכר, עשוי אדם לקנות קרקע על הספק שמא לא יטרפו ממנו או יטרפוה לאחר זמן רב ובינתים הוא אוכל פירות. וכיון שלא פירש הדבר בשטר, אין לו תביעה.

דוקא בטריפת בעלי חובות, אבל אם הוברר שהיתה הקרקע גזולה — חוזר הקונה על המוכר וגובה דמיה, ואפילו מנכסים משועבדים, כי כיון שמקחו מקח טעות, הרי נעשה כשטר הלואה שאחריות — טעות סופר. אלא אם כן פירש לא שמוכר שלא באחריות (תוס', ולזה הסכימו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א).

ויש חולקים וסוברים ששטר ללא אחריות דינו כאילו פירש שאינו מקבל אחריות, ואפילו נמצאת שאינה שלו אינו חוזר על המוכר (כן מובא ברמב"ן ורשב"א מ"ש מפרשים). וכן הביא הריטב"א מהראב"ד ועוד. ובספר גידולי שמואל דייק מרש"י (בע"ב ד"ה מאי לאו) שחולק. [בזה מדויקת לשון רש"י להלן עב סע"א]. ונראה מצד הסברא שאם הוברר שהמוכר ידע ושתק וכל שכן כשבעצמו גזלה — ודאי חייב. לא נחלקו אלא כשלא ידע.

ואולם הסיק רבא להלכה (טו): שאף בשטר מכר אחריות טעות סופר, כבשטר חוב. (וכן דעת רב. רשב"א).

ג. אמר שמואל: שבח (= זכות גביה ללוקח מהמוכר את השבח שהשביחה השדה שנטרפה ממנו), שפר (= גביה ממיטב נכסי המוכר) ושעבוד (= שמשעבד המוכר את נכסיו למכירה זו, אם יטרפוה) — צריך להימלך. ואם לא נמלך במוכר מתחילה, לא יכתבם. (ואם נמלך בשעבוד ולא נמלך בשבח ובשפר, לא יכתוב שבח ושפר. ואין לו ללוקח אלא זכות גביה מן הבינונית וכסכום הקרן בלבד, לא שבח ולא עידיה. עפ"י רש"י).

אף על פי שאמר לו לסופר או לעדים לכתוב לו שטר בכל זכות ובכל יפויי כח שבועולם, אעפ"כ אין לו לסופר לכתוב דברים אלו ללא שישאל את המוכר בפירוש. ואולם אם המוכר אמר ללוקח בשעת המכר בפני עדים שמקבל עליו אחריות וגביית שבח ומעידית, אין צריך להימלך בשעת כתיבה. (ריטב"א).

להלכה הסיק רבא (טו): שאין צריך להימלך על אחריות ולא על השבח.

וכן כל דבר שהוא מקובל לכתבו ולספחו לאחריות, אין צריך להימלך. ואם אינו נוסח רגיל — אין ראוי לכתוב אלא ברשות (עפ"י בעל העיטור; שו"ת רשב"ש עו).

דפים יד — טו

לה. ראובן שמכר שדה לשמעון — מה הדין במקרים הבאים?

א. בא בעל חוב של המוכר לטרוף השדה — האם יכול ראובן לדון עם בעל החוב, או שמא יכול הלה לומר לו לאו בעל דברים ידידי את?

ב. יצאו עוררים על הקרקע מתחילה — האם יכול לחזור בו מהמכירה?

ג. נמצא שהיתה גזולה ביד המוכר ובא בעל השדה וסילק את שמעון ממנה — מה דין השבח שהשיבהה השדה בעודה אצלו? ומה דין הפירות?

ד. הכיר בה שאינה שלו ולקחה, ובא בעל הקרקע וסילקו — האם גובה דמיה ודמי השבח מהמוכר? ה. באו בעלי חובות דראובן וטרפו השדה משמעון — מה דין שבח הקרקע ופירותיה? ומה הדין בנותן מתנה, שטרפו בעלי חובות מהמקבל?

א. אמר אביי: ראובן שמכר שדה לשמעון, דין הוא שיכול ראובן לילך ולדון עם בעל חובו הבא לטרופ משמעון, ואין הלה יכול לומר לו לאו בעל דברים דידי את. (אעפ"י שכל מה שיכול ראובן לטעון, טוענים לשמעון — נפקא מינה כגון שראובן פקח ובעל דברים. ועוד, שאין הלה מעיז ברצון כנגדו כי יודע שפרעו. וכן יש נפקותות נוספות לדינא, לענין סילוק הבע"ח במעות ולענין גלגול שבועה דאורייתא. עתוס' ושא"ר).

לפי לשון אחת, דוקא כשמכר לו באחריות הריהו בעל דברים. ולפי לשון אחרת אפילו שלא באחריות — כי אומר לו: אין נוח לי שתהא לשמעון תרעומת עלי.

ב. אמר אביי: יצאו עליה עסיקין (= עוררים על בעלותה מכח שעבוד חובות או בטענה שהיא גזולה. שו"ת הרא"ש ע"ט, ד) — עד שלא החזיק בה, יכול לחזור בו (כל שלא נתן המעות. רש"י ותוס'). משהחזיק בה, אינו יכול. מאימתי היא החזקה — מאז שדש על מיצריה (רש"י: מתקן גבוליה ומגביהם. תוס': שהלך לארכה ולרחבה. רי"ף: כגון שיש לו שדה אחרת אצלה, ודש את המיצר שביניהן ועשאן שדה אחת).

לפי לשון אחת, דוקא כשקנה שלא באחריות, אבל קנה באחריות — יכול לחזור בו (קודם נתינת המעות) אפילו משהחזיק, שהרי סוף סוף חוזר עליו לתובעו והואיל וסופו לשלם לו מעותיו, יכול לעכבם מעתה. ולפי לשון אחרת אפילו באחריות אינו חוזר משהחזיק, עד שיטרפוה ממנו ויצגי בפני המוכר שטר טירפא מבית דין.

א. מרש"י משמע שכל שלא החזיק, לא קנה את השדה. ואילו הרמב"ם (מכירה י"ב, ב) הריב"א הרא"ש והר"ן פירשו שקנה השדה קנין גמור כגון בחליפין או בשטר ולא נתן מעות. ואעפ"י שקנה, כל שלא הלך על מיצריה ולא סמכה דעתו יכול לחזור, [שכך נהגו הקונים, לקיים המקח לאלתר באחד מן הקנינים ומעכב המעות בידו עד שילך לראות ענין השדה, אם היא כמו שאמר לו המוכר, ומתוך שנגמר המקח יצא לו קול ומי שיש לו ערעור יודיע ערעורו, ולכך יכול הלוקח לחזור בו עד דדייש אמצרי, שהקנין הולך לפי המנהג. ערא"ש וריטב"א. והרמב"ם נימק, שאין לך מום גדול מזה שעדיין לא נהנה בו ובאו תובעים, והרי זה מקח טעות. וע"ע חזו"א ב"ק ג, יא].

ויש מפרשים בשנתן מעות ובמקום שנוהגים לקנות בחזקה ולא בכסף, וקמשמע לן שכל שלא החזיק בה רשאי לחזור אף לכתחילה, ואינו עומד ב'מי שפרע' — כי ירא שמא יפסיד הכל. וכיון שנתן כסף אין צורך בחזקה גמורה כנעל גדר ופרץ אלא די בדישת המצרים (עפ"י תור"פ ורבנו תם).

ויש מי שפירש אפילו במקום שקונים בכסף, תקנו חכמים משום הפסד הלקוחות, שכל שלא החזיק יכול לחזור (גאון, מובא בתור"פ; ריב"ם).

ב. אם הדיין רואה שטענות המערערים יש להם סמך ואמתלא, אין לו להוציא המעות מיד

הלוקח עד שיבורר הדבר, ובייחוד כאשר המוכר אינו אמיד ועלול שמעון להפסיד מעותיו אם יוציא המערער מתחת ידו. והכל לפי ראות עיני הדיין (עפ"י שו"ת הרא"ש עט, ד. ע"ש).

ג. נמצאת שאינה שלו — המוכר חייב לו מעותיו.

גם אם לא כתב לו אחריות במכירה (תוס' ועוד). ויש חולקים (כנ"ל).

ואם השביחה הקרקע כשהיתה אצלו או שצימחה פירות — רב אמר: יש לו תביעת שבח (ופירות) מן המוכר [אבל אינו גובה דמי השבח והפירות אלא מנכסים בני חורין — מפני תיקון העולם כדלהלן]. ושמואל אמר: אין לו שבח. ופירש רב נחמן משמו: אפילו פירש לו במכירה שישלם לו השבח אם יטרפוה — אין לו שבח משום שנראה כרבית, שהרי המכירה בטלה ונמצא זה עומד ונוטל שכר מעותיו שהיו ביד המוכר. ואולם אם יש לו קרקע לגזול (וגובה אותה הימנו הלוקח. רש"י) — מותר, שאין נראה כרבית. ויש אומרים כשקנו מידו על השבח, שמיד חייב לו בשעת המכר ואין נראה כרבית (רב יוסף).

יש אומרים שמודה שמואל בפירות שאין נראה כרבית, מפני שהפירות ניכרים וידועים לכל. (מובא בריטב"א. והקשה על פירוש זה. [גם קשה לפירוש זה מהמשך הסוגיא דפריך מדאמר ליה שמואל לרב חיינא בר שילת אמליך וכתוב שופרא שבחא ופירי וכו' — והלא אפשר שאמר לו לכתוב שבח משום בע"ח ופירות משום נגזל. אלא ודאי משמע שנקטו כדבר פשוט שדין פירות כשבח ולעולם אין לו פירות]. וע"ע תורא"ש).

להלכה פסק רבא שיש ללוקח שבח, ואף על פי שלא פרש, כרב.

מבואר שהנגזל אינו משלם ללוקח עבור השבח שהשביח לו הלה את הקרקע. ופרש"י שמדובר שהיתה אצלו מושבחת כפי שהיא עתה, והכסיפה ביד הגזול. וכן בפירות — כגון שנגזלה עם פירותיה. ואילו הרמב"ן רשב"א ור"ן חולקים וסוברים שהכספת הגזול את הקרקע אינה פוטרת את הנגזל מחיובו ללוקח שהשביח. [ואפשר כונת רש"י שהגזול יכול לדחות הלוקח אצל הנגזל לגבות היציאה משום שעבודא דר"ג. שהרי הנגזל חייב לגזול את היציאה. ולכן הוצרך להעמיד כשהגזול הכסף ואין הנגזל חייב לו כלום].

ולכך פירשו שמדובר בשבח הבא ממילא ללא השקעת הלוקח, והרי שדה שלו היא שהשביחה הלכך אינו חייב לשלם כלום. או אפילו בשבח הבא מחמת הוצאה, ומדובר על דמי השבח העודפים על היציאה, שאינו חייב לשלם ללוקח אלא כשיעור הוצאה בלבד, כדין יורד לתוך שדה חברו שלא ברשות והשביחה. וכן מבואר בגמרא, שדמי היציאה משלם הנגזל ללוקח. ואם היציאה יתירה על השבח, משלם יציאתו כשיעור השבח בלבד. ובשדה העשויה ליטע, לכאורה דינו ליטול כאריס, כשאר יורד לתוך שדה חברו ונטעה (כ"מ ברמב"ן). אך אפשר שבגזול קנסו שאפילו בעשויה ליטע אינו נוטל כאריס, (ע' חזו"א ב"ק יז, יג. וע"ע תורא"ש).

ואפילו שמואל מודה שיש לו ללוקח כמה שהוציא, ואין זה נראה כרבית, שהרי מה שנתן הוא לוקח (רשב"א; ריטב"א).

ד. הכיר בה שאינה שלו ולקחה, ובא בעל הקרקע וסילקו — רב אמר: יש לו ללוקח מעות [שלא ניתנו על ידו אלא כפקדון] אבל לא שבח. ושמואל אמר: אפילו מעות אין לו [שגמר ונתן לשם מתנה]. פסק רבא הלכה כרב, מעות יש לו שבח אין לו.

א. אף על פי שאמר רב אין לו שבה, יש לו מבעל הקרקע דמי יציאותיו מתוך השבח שהשביח, כדין יורד לתוך שדה חברו והשביחה שלא ברשות (ראשונים; חו"מ שעג, א).
ב. קיבל עליו אחריות, יש לו אף שבה מהמוכר (תוס' ועוד. דוקא לרב אבל לשמואל אסור משום רבית, אם לא כשיש לו קרקע או שקנו מידו. עפ"י רי"ף ורשב"א).
ג. כתב הרז"ה, לא אמר רב אין לו שבה אלא אם אין לו קרקע ולא קנו מידו, אבל יש לו קרקע או שקנו מידו — יש לו שבה. והרשב"א חולק.

ה. אמר שמואל: בעל חוב גובה את השבח מן הלוקח (וכן מן היתומים, לפי שהם עומדים תחת אביהם. תוס'). שבה כן אבל פירות לא.

א. יש אומרים (עפ"י הסוגיא בב"ב קנז) שבשבת המגיע על ידי האדם [להוציא שבה ממילא שנחשב כדבר שבא לעולם], אין בע"ח גובה את השבח אלא אם כתב לו בשעבוד 'דאקנה' — שמשעבד גם נכסים שיבואו לו לאחר מכן]. ויש חולקים. (ערמב"ם מלוה כא, א; רמב"ן). ועוד כתבו ראשונים על פי הסוגיא בבבא בתרא, שבשבת הבא על ידי אדם אין לו לבע"ח אלא חצי מהשבח וללוקח חצי. ואם כתב לבע"ח 'דאקנה' ולא כתב ללוקח — בע"ח גובה את כל השבח (רא"ש).

ובשבת הבא מאליו, יש אומרים שגובה בע"ח הכל (רמב"ם). ויש אומרים שגם בזה חולק עם הלוקח חצי חצי [מלבד בעשאו אפותיקי מפורש]. (עפ"י גאונים; רז"ה; רשב"א). ויש מחלקים בין שבה בגופה של קרקע או של האילנות, כגון עידור וניכוש וכו' ובין שבה נפרד כגון שבנה ונטע (ערשב"א).

ב. הרמב"ן צדד לומר שאם השביח הלוקח לאחר שמת המוכר, אין אותו שבה משתעבד לבעל חוב.

ג. רש"י ור"ח כתבו, פירות שאמרו שאין בע"ח גובה מהם, היינו פירות גמורים המחוברים לקרקע ואינם צריכים לה כלל. אבל אם צריכים לקרקע — דינם כדין שבה הקרקע. ומעשים בכל יום שהיה שמואל מגבה לבעלי חובות שבה המגיע לכתפים. ויש אומרים דוקא בפירות תלושים (ריטב"א בדעת הרי"ף. ואלם הרמב"ן והרשב"א (טז). מפרשים דעת הרי"ף כרש"י).

ויש אומרים לאידך גיסא, אפילו פירות הצריכים לקרקע. ויש אומרים אפילו לא הביאו שליש, אין בע"ח גובה מהלקוחות. (ערו"ה וריטב"א).

ד. אפילו כתב ללוקח השדה שמקבל עליו אחריות על הפירות — אין בע"ח גובה פירות, כי יש לומר שכתב לו כן מחמת טריפת נגזל ולא משום בע"ח. ויש מי שאומר שאפילו פירש הדבר אינו גובה, כי פירות הללו העומדים ליבצר, דינם כמטלטלין גמורים של לוקח (מובא ברשב"א).

קיבל עליו המוכר אחריות [או אף בסתם — למאי דקיימא לן אחריות טעות סופר, כנ"ל], כשחזור הלוקח לגבות דמי הקרן והשבח מהמוכר [אפילו שבה שהושבח ממילא. ראשונים] — דמי הקרן גובה אף מנכסים משועבדים [אם אין בני חורין], אבל שבה אינו גובה אלא מבני חורין, מפני תיקון העולם, לפי שהשבח אינו קצוב ואין הלקוחות יודעים להזהר מכך.

א. התוס' צדדו שאם עשה הלווה לבע"ח קרקע זו 'אפותיקי', חייב הבע"ח ליתן ללוקח כמה שהוציא בהשבת השדה [ולא יותר משווי השבח], כדין מי שירדו לנכסיו והשביחיה

שלא ברשות. אך נסתפקו שמא אין הדין כן אלא ביורשים, שאין להם על מי לחזור לגבות היציאה, שהרי עשאה אביהם אפתיקי, אבל בלוקח שאינו מפסיד כלום, שהמוכר משלם לו היציאה והשבת, שמא אין הבע"ח חייב לו כלום. וכן נקט הרי"ף ועוד ראשונים. ב. אם קנו מידו — נוטל הלוקח את השבת אף ממשועבדים, גם לפי הדעות שאפילו כתבו אינו גובה ממשועבדים, שקנין עדיף מכתובה (עפ"י ראשונים פ"ה דגטין; ספר התרומות מג בשם רמב"ן; חו"מ ס).

אם הבע"ח נושה בו פחות משיעור הקרקע ושבתה — גובה הבע"ח את הקרקע כמות שהיא ומחזיר ללוקח דמי הוצאה (עפ"י רשב"א והגר"א. ולדברי התוס' מחזיר ללוקח דמי השבת כולו) היתרים על החוב. ודוקא לדעת הסובר שהלוקח אינו יכול לסלק את הבע"ח בדמים, אבל לפי הדעה האומרת שיכול לסלקו בדמים, אף כאן יכול לומר לו תגבה רק חלק מן הקרקע, והשאר לי מקצתה כשיעור השבת. ואולם אם עשאה הלווה לקרקע זו אפתיקי, שאמר לו לא יהא לך פרעון אלא מזו — לדברי הכל רשאי הבע"ח ליטול את הקרקע כולה וליתן ללוקח דמים.

מבואר בתוס' ברי"ף ברמב"ן וברשב"א [דלא כמשמעות פרש"י. אך אפשר שלא דיבר רש"י אלא לפי הסלקא-דעתין. ער"ן], שאם עשאו אפתיקי, נוטל הבע"ח את השבת לעצמו אף שהוא יותר מכדי חובו, ואינו משלם ללוקח אלא את הוצאותיו, כדין יורד לשדה חברו ונטעה שלא ברשות.

ממקבל מתנה — אמר רבא לרב חייה בר אבין: אין בעל חוב גובה את השבת, לפי שאין המקבל חוזר על הנותן לתבוע אחריות.

א. דוקא שבת הבא על ידי יציאה, אבל שבת הבא מאליו — גובה אפילו ממקבל מתנה, כל שנושה בו כשיעור הקרן עם השבת, או אם עשאו אפתיקי (עפ"י רי"ף. לרמב"ן אף שבת הבא ע"י הוצאה, גובה בע"ח את השבת העודף על היציאה. והר"ן חולק). ויש חולקים וסוברים שאין טורף שום שבת ממקבל מתנה (עפ"י רבנו אפרים ור"ה).

ב. אם כתב במתנתו 'אנא איקום ואשפי...' — בעל חוב גובה מהמקבל (רמב"ם מלוה כא, ג). ג. לוקח שפירש ללא קבלת אחריות — כמוהו כמקבל מתנה לכל הדינים הללו, אבל בסתם — הרי זה כמקבל עליו אחריות (עפ"י רמב"ם רמב"ן ורשב"א).

לו. א. אלו דברים אין מוציאים אותם מנכסים משועבדים?

ב. האם הנגזל גובה מן הגזלן בעבור גזילתו [שאינה בעין] מנכסים משועבדים אם לאו? האם יש חילוק בין קרן לפירות שאכל הגזלן?

א. מפני תיקון העולם, אין מוציאים מנכסים משועבדים לדברים דלהלן; — לאכילת פירות — כגון שגזל שדה מחברו ומכרה לאחר וצמחה פירות, וכשבא הלוקח לתבוע דמי הפירות מהגזלן, אינו גובה אותם אלא מבני חורין. כן מפרש רב. ושמואל מפרש בנגזל הגובה מן הגזלן דמי פירות שאכל מן השדה הגזולה (כן פרשו רבא ורב אשי). או כגון שנטלוה אנסים מן הגזלן, וכיון שאנסוה מחמת הגזלן (לאפוקי מכת מדינה וכד'), יש לו לנגזל תביעת קרן ופירות ממנו, וכשבא לגבות פירות גובה מבני חורין (כן פירש רבה בר רב הונא [י"ג: בר נתן]). לשבת קרקעות — רב מפרש בלוקח שדה גזולה והשביחה ובא הנגזל ונטלה, ועתה חוזר הלוקח על

הגזלן. ושמאל מפרש שהנגזל תובע השבח מהגזלן, וכגון שחפר בה בורות שיחין ומערות ונפחתה משווייה, או כגון שנטלוה אנסים, כדלעיל. וכן הדין בבעל חוב שגבה את השבח, ועתה חוזר הלוקח על המוכר לגבותו — אינו גובה אלא מנכסים בני חורין.

אם לאחר שטרף בעל חוב מן הלוקח, קנה המוכר קרקעות ומכרן — מבוואר בתוס' שהלוקח יכול לגבות מהן גם את השבח, כיון שגם השבח היה קצוב בשעה שלקחו את הקרקעות. למזון האשה והבנות (— תנאי כתובה שמקבל עליו לזון את אשתו לכשתאלמן, או את בנותיה עד שיינשאו).

ב. גזל קרקע ואכל פירותיה וחפר בה בורות שיחין ומערות — הואיל שחיובו אינו אלא כמלוה על פה, אין הנגזל גובה אלא מנכסים בני חורין. ואולם אם עמד הגזלן בדין ונתחייב ואחר כך מכר נכסיו — גובה הנגזל מאותם משועבדים הן דמי הקרקע הן דמי הפירות, כי משעמד בדין יש לדבר קול ודינו כמלוה בשטר. עמד בדין על הקרקע ולא עמד על הפירות — בא לגבות קרן גובה מנכסים משועבדים, בא לגבות פירות — גובה מנכסים בני חורין.

יש סוברים שאין העמדה בדין נחשבת כמלוה בשטר אלא אם כתבו בית דין שטר על כך [והחידוש הוא ששטר ב"ד דינו כשאר שטרות אעפ"י שלא נעשה מדעת המתחייב] (עפ"י ר"ח ורבנו אפרים). ויש חולקים ואומרים אעפ"י שאין שטר דינו כשטר, הואיל ופסק בית דין מתפרסם והלקוחות יודעים להיזהר.

ויש אומרים: אין עמידה בדין נחשבת כשטר אלא באופן שאינו נאמן לומר 'פרעתי', כגון שסרב לב"ד או שהוברר שלא פרע (ערי"ף ורשב"א).

דפים טו — טז

לז. א. הלוקח שדה מחברו ונמצאת גזולה, וחזר המוכר ולקחה מבעליה או שהגיעה השדה לידו באופן אחר — האם קנאה הלוקח אם לאו?

ב. מה הדין במתנה בכגון זה?

א. הלוקח שדה מחברו ונמצאת גזולה, וחזר המוכר ולקחה מבעליה — זו שאלה שאל שמואל מרב, ואמר לו: מה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו, הלכך זכה בו הלוקח מיד כשקנאו הלה מבעליה (אפילו לא עשה הלוקח שום מעשה קנין חדש), כי אומדים דעת המוכר שאינו חפץ להיקרא גזול אצל הלוקח (מר זוטרא), או משום שחפץ לעמוד באמינותו אצלו (רב אשי), וודאי קנאו הגזלן בשביל הלוקח ולא לעצמו. ופירש רבא שמדובר שהלוקח האמינו וסמך עליו שיוציאנה מבעליה ויחזיקנה בידו. רש"י פירש שאמר לו בפירוש אני מאמינך שתעמידנה בידו. ויש אומרים אף בסתם, כל לוקח בטוח ומאמין במוכר. (ערי"ף ורשב"א).

מבוואר בגמרא שאין חילוק אם הלוקח חי או מת, או אם מת הגזלן — בכל אופן אין נוח לו להיחשב גזול או רמאי, מחיים או לאחר מותו.

ודוקא כשקנה קודם שהעמידו הלוקח בדין (רש"י וערי"ף ורשב"א), אבל עמד ברשעו עד אז, הרי גילה דעתו שאינו נאמן ואין לנו להניח שלקח כדי להעמידה אצל הלוקח. כן אמר רב הונא. חייא בר רב אמר: עד שעה שביט דין יתנו שטר 'אדרכתא' (— יפוי כח להחזיק בנכסי הגזלן) ביד הלוקח. רב פפא אמר: עד